

Петро Нестеренко

УДК 76:686.122.8

ФУТЛЯР ЯК ДЕКОРАТИВНО-ГРАФІЧНИЙ ЗАСІБ ОФОРМЛЕННЯ КНИЖКИ

У статті вперше досліджено оформлення особливо цінних (подарункових чи ювілейних) видань у вигляді художнього захисного футляра, який уміщував від однієї, двох до багатьох книжок. Простежено типологію футлярів, створених на українських книжкових фабриках упродовж останнього півстоліття, досліджується їхня трансформація на цьому часовому відрізку. Репрезентовані майстри мистецтва книги, життя і творчість яких є відображенням тернистої історії нашого народу.

Ключові слова: футляр, книжка, художник, ювілейне видання, художнє оформлення.

Petro Nesterenko. Book Case as Decorative and Graphic Element of Book Design

The book is a complex media combining the work of a writer, an editor, a painter and a polygraphist involved in its creation. The external design plays an important role, and the case, as its element, has both protective and aesthetic function.

The earliest book cases described in the essay most often were made of thin cardboard. These are the cases of Kyiv publishing houses: the collection of books "Georgian poetry" (Radianskyi Pysmennyk, 1968), "Works in 2 Vol." by Lesia Ukrayinka, (Dnipro, 1970), "Grammar" by M. Smotrytskyi (Naukova Dumka, 1979), "Small Book. Autographs of Shevchenko's Poetry from 1847–1850 (Naukova Dumka, 1984), "T. Shevchenko's Etchings" (Editorial Office of the Newspaper "Dilova Ukrayina", 1993).

The cases covering the books vertically and leaving the back free were used for: "Capital. Critique of Political Economy" by Karl Marx (Publishing House of Political Literature of Ukraine, 1982), "The Tale of Ihor's Campaign" (Dnipro, 1982), "Ancient Kharkiv in Postcards" (Kharkiv: Coloryt, 2004), "Teacher from Nazareth and Disciple from Chornukhy: Reflections on Book from Travel Bag of Hryhoriy Skovoroda" (Krynytsia, 2014).

The solid cases of thick cardboard were used in: "T. Shevchenko's Poetry from 1837–1861 in 2 books" (Radianskyi Pysmennyk, 1988), "The book of Soul, called Gold" by P. Mohyla (Ukrayinski Propileyi, 2002), "Viy" by M. Gogol (Logos Ukrayiny, 2008), "Bayda Prince Vyshnevetsky" by P. Kulish, "Tsar Nalyvai", "Petro Sahaydachnyi" (Oberih Chasu, 2016), "Ukrayinka" (Oberih Chasu, 2016).

The editions in cases of complex design, which contain 2, 3 and 7 books, are: "Architecture of Book" by B. Valuyenko (Mystetstvo, 1976), "Kyiv University. 1834–1984" (Lybid, 1984), "Architectural and Urban Planning of Ukraine: Directory of the State Register of National Cultural Heritage" (Tekhnika, 2000).

Keywords: case, book, artist, anniversary edition, decoration.

З кінця 1950-х років назріла нагальна потреба підвищення рівня мистецтва книги, досягнення гармонійної цілісності та стильової єдності книги як мистецького об'єкта. За радянської доби проводилися щорічні конкурси мистецтва книги, за результатами яких друкувався каталог робіт переможців. З'являється потреба в художниках, які б підходили до книжки з позицій її цільного та нестандартного оформлення.

Книга – об'ємний носій інформації, який є синтезом роботи письменника, редактора, художника, поліграфіста, що беруть участь у її творенні. Важливу роль відіграє зовнішнє оформлення, яке виконує захисну та естетичну функції книжки – футляр. Йому на сторінках спеціалізованих видань фактично не приділяється увага. У московському енциклопедичному словнику

“Книгознавство”, виданому 1982 р., коротко зазначено: “Футляр книги (нім. Futtermal, від пізньолат. Fotrum, fotrale – піхви, коробка), картонна коробка для захисту особливо цінних видань від пошкодження їх при транспортуванні. Ф. к. може бути додатковим декоративно-графічним засобом оформлення книги або елементом, який об’єднує групу видань, серію. Найбільш зручна напіввідкрита форма Ф. к.” [22, 575].

У 1976 р. у видавництві “Мистецтво” вийшло із друку видання, присвячене мистецтву оформлення книги: “Архітектура книги”, яке складалося із двох книжок. Його автор – Борис Валуєнко, відомий мистецтвознавець, який з 1967 р. був доцентом кафедри оформлення та ілюстрації книги в Українському поліграфічному інституті ім. І. Федорова (київська філія). У своєму розгорнутому дослідженні, присвяченому проблемам оформлення книги, він лише побіжно торкнувся “спеціальних картонних футлярів і коробочок”, аналізуючи спеціальні конструкції видань для дітей, і то російських та іноземних видавництв [2, 72]. Слід зазначити, що книжки у футлярах на той час були досить рідкісні, отож Б. Валуєнко вирішив особисто продемонструвати нову конструкцію своєї книжки, яка складалася з двох частин – альбому рисунків і мистецтвознавчого дослідження. У цьому йому допомогли колеги (художнє оформлення В. Глазунова, художній редактор І. Литвин). Для обох книжок спільною є міцна нижня палітурка і коли їх скласти, то утворюється одне ціле. Наклад цього оригінального видання – 2000 примірників.

Своє пояснення терміна в сучасному навчальному посібнику “Основи композиції видання” (Львів) подав його автор Сергій Іванов: “Футляр (картонна коробка певного розміру і способу виготовлення) не тільки захищає видання від пошкоджень під час транспортування, але й виконує рекламну та естетичну функції, особливо для видань поліпшеного оформлення. Конструюючи й оформлюючи футляр, художники використовують широкий спектр художньо-зображальних можливостей. Зокрема розміщують на ньому графічні елементи, роблять фігурні висічки, тиснення, припресовують різні плівки” [7, 177]. Водночас автор посібника відносить корінець, суперобкладинку, форзац, футляр, лясе до необов’язкових елементів зовнішнього оформлення видань.

Як правило, під футляр потрапляють два чи три видання, проте на Одеській друкоофсетній фабриці в 1968 р. під одним футляром видавництво “Радянський письменник” розмістило невеличку бібліотеку “Грузинська поезія” (12 назв, 12 друк. аркушів) [6]. Вірші популярних грузинських поетів – І. Абашідзе, Г. Абашідзе, К. Каладзе, Й. Нонешвілі, Х. Берулави – їхніх молодших товаришів Н. Гурешідзе, Д. Чарквіані, О. Чіладзе та інші подані українському читачеві в перекладах відомих українських поетів до Тижня грузинської літератури, який відбувся 1969 р. Суперобкладинки кожної книжечки прикрашають білі рисунки на чорному тлі. Їх автор – Рафаель Масаутов, його ж роботи й футляр коричневого кольору, на якому зображено чорно-білий портрет із суперобкладинки одного з поетів – Іраклія Абашідзе, який тривалий час очолював Спілку письменників Грузії.

У видавництві “Дніпро” в 1970 році, на відзначення 100-річчя від дня народження Лесі Українки (в 1971 р.), вийшли з друку її твори у двох томах – вірші і поеми. Окрасою футляра стали дереворити В. Василенка, створені за мотивами творчості поетеси й відтворені на світло-зеленому тлі [20].

З роками дедалі частіше зустрічаються видання у футлярах. Та їхня кількість не завжди відповідає цифрам накладу друкованих видань, бо виготовлення футляра потребує додаткових витрат. Скільки футлярів до того чи того видання було виготовлено, знає лише обмежене коло людей, і з часом це

перетворюється в загадку без відповіді. У пошуку таких видань у нагоді стають також каталоги, які репрезентують творчий доробок майстра книжкового оформлення вже помертвено. До них належить альбом-каталог Володимира Юрчишина “Мистецтво книги. Вибране”, який вийшов у 2015 році до 80-річчя від дня його народження [4]. До нього ввійшло близько 200 робіт митця.

Випускник Українського поліграфічного інституту ім. І. Федорова у Львові В. Юрчишин переїздить по його закінченні в 1957 р. до Києва. Він був на той час одним із небагатьох художників, хто розумів та відчував книгу в єдності всіх її елементів: сюжетних ілюстрацій, орнаментальних форм, шрифту, конструкції. Вони завжди майстерно поєднувалися в макетах художника в цільний мистецький об’єкт – книгу. Серед низки видань, оформлених В. Юрчишином, варто відзначити два шевченківські з футлярами: до двотомника “Шевченківська енциклопедія” (Київ: УРЕ, 1974) і “Тарас Шевченко. Мала книжка. Автографи поезій Шевченка 1847 – 1850 рр. (Київ: Наук. думка, 1984) [23]. Обидва футляри прикрашають вишукані орнаментальні композиції, з якими чудово поєднується шрифтове оформлення. Чимало цікавих видань у футлярах було досліджено мною у книгозбірні маститого художника книги Леоніда Андрієвського, частина з яких була створена ним самим. Привернув увагу двотомник поетичних творів Т. Шевченка, написаних ним у 1837 – 1861 роках [24]. У виданні, яке вийшло у футлярі в 1988 р. накладом 30 000, зазначено, що його художники – Н. М’яковська і В. Юрчишин. Проте Л. Андрієвський розповів, що фактичним автором їхнього оформлення був В. Юрчишин.

Як відомо, часто до художника з різних причин дописувалися так звані співавтори. Іноді в таких випадках відбувалося втручання в авторський замисел, і зовсім не на краще. Схоже, що так було і в цьому випадку. На початку кожного із двох томів представлені репродукції скульптурних робіт народних майстрів України. Фрагменти їхніх творів без жодних пояснень потрапили до оформлення обкладинок (друк по тканині) та футляра до двотомника. Форзаци книжок яскравого рожевого кольору, а на додачу ще й верхні корінці книжок також пофарбовані в цей колір, що виглядає, м’яко кажучи, дивно. Для футляра використано тонкий картон, з першої його сторінки через корінець на четверту перетікає фрагмент скульптурного твору, автора якого не зазначено. Для зручності виймання книжок із футляра його зрізано під кутом знизу догори на п’ять сантиметрів.

Нещодавно Л. Андрієвський зробив цінний подарунок Державному музею книги та друкарства України – передав понад 500 книжок з автографами. Це слова вдячності друзів і колег художнику за високий внесок у культуру книги, за відданість українській справі, творчі злети й розчарування в непоступливій боротьбі з чиновниками. Людина високої обдарованості й широких гуманітарних інтересів, Л. Андрієвський відомий як художник найпрестижніших, фундаментальних видань з української історії та мистецтвознавства, що побачили світ у другій половині ХХ – поч. ХХІ ст. Строгий і вишуканий смак, довершена професійна майстерність, активне використання досвіду кращих досягнень вітчизняного і світового мистецтва, постійне прагнення до новаторських рішень визначають творчий метод майстра. Ціла низка його книжок увійшла до золотого фонду України, стала вагомим внеском у скарбницю світової культури.

Та мова піде про народжені в боротьбі за відстоювання національного духу ювілейні видання із футлярами. Під час роботи Л. Андрієвського художнім редактором у видавництві “Наукова думка” у 1979 р. вийшло в світ ювілейне видання “История Академии наук Украинской ССР” [8]. У його художньому оформленні також брав участь В. Флакс. Для керівників високого рівня

було підготовлено 25 футлярів, у яких зручно вміщалася книжка. Вони були виготовлені з цупкого картону, обтягнутого світлим коленкором. На лицевому боці було витиснене золотом зображення будівлі Академії по вулиці Володимирській, під нею – дата римськими цифрами “LX”. Обрамлював композицію напис по колу “Академия наук Украинской ССР” із лавровою гілкою. Для зручності виймання важенької книжки (836 стор.) із футляра було прилаштовано білу шовкову стрічку. Тепер уже музейне видання має напис: “Шановному Леоніду Івановичу Андрієвському з подякою за сумлінну роботу по підготовці та випуску “Історії Академії наук Української РСР”, під яким – три підписи.

Особливо цікаве ювілейне видання “Київський університет. 1834 – 1984”, яке побачило світ 1984 р. в київському видавництві “Либідь” [9]. Ілюстративний матеріал упорядковував мистецтвознавець В. Підгора. Крім вдалого шрифтового вирішення, для оформлення книжки-альбому були використані фото із зображеннями загального вигляду будівлі університету. “Такого багато ілюстрованого видання про Київський університет ще не було, – писав у статті “Печалі і радості Леоніда Андрієвського” В. Підгора, – тому ми сподівалися на змогу повноцінно представити історію і сьогодення кращого вузу України. Та разом із художником зазнали всіляких принижень... Яким гірким було наше розчарування, коли перше зроблене нами видання альбому українською мовою, якісно надруковане на доброму папері, з безліччю кольорових ілюстрацій, було знищене, а макет перероблений...” [1, 120]. Напевно молоді, яка народилась за часів незалежної України, буде дивно, що перший наклад українською мовою (про український університет) з ідеологічних причин (надмірно “національний”...) був знищений за розпорядженням “зверху” – вціліли одиночні сигнальні примірники. Пізніше книжку було видано зі змінами російською та українською мовою (другий наклад).

Що ж змінилося після втручання компетентних органів? Обкладинка й суперобкладинка залишились ті ж самі. Авантитул, який подавав на розвороті фото корпусів університету, замінили на банальний портрет вождя, до якого на другій сторінці партійного червоного кольору додали його цитату. Помістили два ордени Леніна і Жовтневої революції, якими нагородили університет (ці ордени були “окрасою” й інших університетських видань). З’явилося фото пам’ятника, якого вже знесли з майдану, на передньому плані біля якого з по-радянськи радісними обличчями стояли під час якогось свята українці. “Окрасою видання” стали портрети обраного саме тоді генсеком К. Черненка та В. Щербицького під час відвідин університету (його перемістили з кінця книжки на початок).

Особливістю цього ювілейного видання став розкішний футляр, який умістив сім різних видань про історію університету (усі російською мовою). Він мав яскраво виражений дизайнерський характер і по праву вважається найскладнішим і найкращим з усіх бачених мною футлярів. Видовжений по вертикалі, мав чітко сплановані ніші для різнопланових видань. У нижній частині була найглибша ніша, в яку вкладалися чотири книжечки різних авторів, присвячені історії університету [3]. Вони вставлялися у скромний футлярчик, який об’єднував їх широкою стрічкою по вертикалі. Він був виготовлений із картону, обтягнутого світлим коленкором, на якому золотом було витиснуто, як і на великому футлярі, ювілейну круглу печатку. У центрі по горизонталі було зображено будівлю університету, над нею і під нею дати: 1834 і 1984, а довкола них по колу напис: “Киевский ордена Ленина государственный университет имени Т. Г. Шевченко”, який доповнювала лаврова гілка.

Над чотирма книжечками було місце такого ж формату для червоної книжки з документами й матеріалами про діяльність університету за 1834 – 1984 роки.

Вище від них було заготовлено нішу в футлярі для квадратної форми проспекту: Київський університет. – Київ: Либідь, 1984. А над нею, вже на рівну площину, по вертикалі лягала головна книжка-альбом “Київський університет. 1834 – 1984”, видана накладом 3000 примірників. Великий футляр виконано з міцного картону, обтягнутого ледерином зеленого кольору, та витисненим золотом написом на лицевому боці над університетською будівлею з датами: “Київський ордена Леніна і ордена октябрської революції державний університет ім. Т. Г. Шевченка”. Таких футлярів було виготовлено 25.

Л. Андрієвський на згадку про виконану з колегами роботу полюбляв отримувати на новонароджених виданнях автографи. На титулі українського видання книжки “Київський університет. 1834 – 1984”, який залишився в автора після знищення накладу, В. Підгора написав: “Дорогий Леонід Іванович! Ти ледве чи не єдиний власник раритету – порізаного видання книги-альбому “Київський університет”. Вона постала тільки завдяки насамперед твоїй та твого побратима енергії і жорсткій чоловічій непоступливості та послідовності. Хіба не “завалювали” цього видання до нас? Дякую тобі за співпрацю, хоча тоді я й поступився дисертацією. Дай тобі Боже великого щастя і удачі – твій В. Підгора. Київ” [1, 120].

До 150-річчя виходу друком альбома офортів “Живописная Украина Тараса Шевченка”, який вийшов у Санкт-Петербурзі 1844 р., було надруковано на окремих аркушах шість офортів, відтворених фотоспособом. До альбому Володимиром Яцюком було підготовлено науковий коментар українською, російською та французькою мовами. Поєднує їх картонний футляр із написом на теплому сірому кольорі: “Офорти Т. Шевченка”; нижче зображено автопортрет художника, створений ним 1843 р. [13]. Варто зазначити, що це видання свого часу було подароване Л. Андрієвському, а сьогодні воно поповнило разом з іншими цінними книгами з автографами фонди Музею книги і книгодрукування України. На ньому теж цікавий дарчий напис: “Майбутньому академіку Українського мистецтва Леоніду Івановичу Андрієвському з найкращими побажаннями і впевненістю. З глибокою шанобою Д. Янко, М. Криволапов, Ю. Белічко. Білогородка 24 червня 1996 року”. Академіком видатний український художник, на жаль, не став...

Далеко не все вдалося втілити в життя Л. Андрієвському, наприклад, “Историю Украинской ССР” у 4-х томах, яка мала вийти з друку в 1981 р. (бо був в опалі). Розробив художнє оформлення: макет оправи і титул, білий футляр із знаковою емблемою до “Повісті минулих літ” (стала музейним надбанням) та ін. [1, 184]. 2014 року накладом 1000 примірників у видавництві “Криниця”, яке очолює Л. Андрієвський, вийшло з друку цікаве видання “Учитель з Назарета і учень із Чорнух: Роздуми над книгою, яку носив у подорожній сумці Григорій Сковорода” [15]. Його планувалося продавати вкупі з Євангелієм. Художник виготовив до них гарний картонний футляр, обтягнутий фактурною золотистою тканиною у вигляді накидки без корінця. На ньому золотом витиснуто напис “Учитель з Назарета і учень із Чорнух”, під ним – золота риска, під якою зображено пюпітр із аркушем Святого письма на ньому та чорнильницею з гусячим пером. Та з футляром для двох книжок, які готувалися для закордонних делегацій у США, у підсумку було створено лише 100 примірників.

З метою збереження та доступності для широкого загалу рідкісні, унікальні або особливо цінні в історичному або художньому відношенні пам’ятки (книжки, рукописи тощо) тиражують фотомеханічним способом. До відтворених у такий спосіб факсимільних пам’яток додають докладне наукове дослідження. У київському видавництві “Наукова думка” 1979 р. було видано “Граматику” М. Смотрицького, яка вперше побачила світ 1619 р. Підготовкою факсимільного

видання та дослідженням пам'ятки займався В Німчук з Інституту мовознавства ім. О. Потебні АН УРСР, а оформлення видань і футляру виконав художник В. Стеценко разом із художнім редактором Р. Пахолюком. Комплект було надруковано досить великим, як на сьогодні, накладом – 10 000 примірників. Футляр до нього було виготовлено з тонкого лакованого картону. Він передавав у кольорі фотоспособом оригінал, який був з обох боків щедро орнаментований, а на верхній частині відтворено ще й дві застібки, які колись фіксували обидві дошки оправи. Цікаво, що оправа факсимільного видання теж містить орнаментальне тиснення, але воно не є ідентичним до зображеного фотоспособом оригіналу на футлярі [18].

Кінець 1970-х років народжує цікавий творчий тандем – Євген Матвєєв і Михайло Шевченко. Амбітні молоді художники вирішили проілюструвати сам “Капітал” К. Маркса. Вважалося, що таке просто неможливе, та Євген зумів переконати Голову Держкомвидаву А. Пащенка. Після тривалої праці над циклом великих офортів (перевести фотографіку в офорти підказав їм Л. Андрієвський, у якого я познайомився з цим виданням), їхні графічні твори експонувалися на виставці в Лейпцігу “IBA -82”, де художники отримали срібну медаль. Ще одну срібну медаль вони отримали наступного року від Академії мистецтв СРСР за “художню цінність ілюстрацій і абсолютну органічність архітектоніки книги” [16, 208]. Солідне видання “Карл Маркс. Капітал. Критика політичної економії”, за основу якого взято перше німецьке видання “Капіталу”, вийшло друком у київському видавництві політичної літератури України в 1982 р. накладом 3 000 екземплярів [11]. Крім вищезазначених художників, у розробці макета брав участь художник О. Кононов. Футляр для крупноформатного видання виготовлений із міцного картону, обтягнутого тканиною із друком на ній. На тлі графічної композиції з демонстрантами активно вирізняється вгорі напис червоним “Карл Маркс”.

До 1500-річного ювілею Києва, який святкувався в 1982 р., київським видавництвом “Дніпро” було випущено два видання “Слова о полку Ігоревім”. Уперше вони були надруковані 1977 р. на київській книжковій фабриці “Жовтень” [17]. Одне з них містило текст давньоруською мовою, а друге – переклад українською мовою М. Рильського, а також російською та білоруською мовами. Ілюстрації до “Слова...” виконав у техніці офорта відомий український графік Георгій Якутович. Над святковим виданням працювало багато фахівців, зокрема, художнім редактором був В. Мітченко, над оригінальним макетом працював А. Тетьора, активну участь над конструкцією футляра брала завідувач редакції І. Садова. Його було виконано так, що він опоясував по вертикалі обидві книжки. У середній частині футляра, у спеціально виконаному заглибленні, було вміщено круглу чеканку по металу, яка ніби медаль прикрашала комплект книжок. На ній були зображені два вершники роботи Г. Якутовича.

Ще одне ювілейне видання побачило світ уже в часи незалежної України і було присвячено 2000-літтю Різдва Христового. Це довідник, який містить стислі відомості про понад 500 комплексів, будівель і споруд – пам'яток містобудування й архітектури [14]. Видання видовженого вертикального формату, що має оригінальне художнє оформлення В. Гурлєва, (художній редактор О. Анненков) вийшло накладом 1000 примірників. До нього входить три книжки: дві приблизно одного формату, кріпляться на спідній дошці футляра – довідник вгорі та ілюстративний блок внизу. На споді верхньої кришки прикріплено третю (на всю висоту кришки), в якій подано зміст, передмову і вступ. На титулі футляра постає в кольорі фото Софії Київської з дзвіницею на другому плані, угорі золотом по коричневому назва: “Пам'ятки архітектури

та містобудування України: Довідник Державного реєстру національного культурного надбання. За редакцією А. П. Мардера та В. В. Вечерського". Доповнює композицію багате декоративне обрамлення.

В останні роки в лідери по випуску книжок із футлярами вийшов Віталій Мітченко – доцент кафедри графіки Національної академії образотворчого мистецтва та архітектури. Починаючи з 1976 р., він працював художнім редактором та головним художником у низці київських видавництв, а з деякими підтримує робочі стосунки й сьогодні. Художник займається макетуванням, оформленням та ілюструванням книжок. Його творам притаманні інтелектуальна насиченість, лаконізм художньої мови, висока графічна культура, професійне володіння техніками графічного мистецтва. У міцному картонному футлярі 2002 р. видавництво "Українські пропілеї" видало книжку із серії "Літературні пам'ятки" "Книга душі, іменована Злото" Петра Могили. Художнє оформлення й каліграфію до неї виконав В. Мітченко [12, 40]. Окрасою футляра стало зображення ікони Христа Пантократора в золотому вбранні.

2008 р. в київському видавничому центрі "Логос України" вийшло із друку оригінальне видання, присвячене безсмертному твору М. Гоголя "Вій" [5]. Особливість полягає в тому, що текст у ньому повністю рукописний, ілюстрації та макет виконав В. Мітченко – відомий майстер каліграфії. Текст відтворено за виданням М. Гоголя "Вій" 1989 р., що вийшло в київському видавництві "Дніпро". Каліграфією займається невелика група ентузіастів, однією із причин її популярності, як відомо, є імпровізаційність. Залишаючи відбиток на папері, інструмент фіксує впевнений жест художника, послідовність написання окремих елементів букви, слова, фрази.

Розкриваємо книжку М. Гоголя: вступне слово набране типографським шрифтом, а далі йде рукописний текст. Обидва тексти розпочинаються вишуканою буквицею "К". Далі йде авантитул, за ним – розгорнутий титульний аркуш, вступ із заставкою. Відчуваємо прискіпливу увагу художника до кожної дрібнички: мальований колонтитул, тобто цифри, прив'язані до кожного мальованого колонтитула. Нас чекає розгорнутий шмуцтитул із зображенням автора – М. Гоголя – та назви твору з художніми заставками. На звороті шмуцтитулу – художній розворот з ілюстраціями та приміткою Миколи Васильовича щодо головного персонажа книжки. А далі йде спускова полоса з поліграфічним текстом твору із заставками та ілюстраціями.

Книжкова обкладинка тверда, тканинна, з тисненням золотом по чорному тлі. На ній зображено, крім автора книжки й назви твору, змія, об'єднаного з головою панночки, який символізує потойбічний світ. До обкладинки додається картонний футляр чорного кольору із зображенням на ньому святого Георгія Побідоносця (червоного кольору), спис якого спрямований на змія. Щоб досягти цього ефекту, В. Мітченко зробив укорочений футляр, який закриває лише дві третини обкладинки. Святий воїн із футляра ніби переслідує й настигає змія з обкладинки.

Продуктивною була в В. Мітченка і співпраця з видавництвом історико-культурного товариства "Оберіг Часу". У 2016 р. в міцному картонному футлярі воно вмістило драмовану трилогію П. Куліша "Байда – князь Вишневецький", "Цар Наливай", "Петро Сагайдачний" [10]. Футляр прикрашає фрагмент сюжету з козаком, компонованим у квадрат, погляд якого спрямований на глядача. Під ним – назви трьох творів П. Куліша. Художник створив вишукану композицію, в якій органічно поєднався сюжет із каліграфією написів.

2016 р. у цьому ж видавництві вийшов збірник “Українка” [21]. Яскраво оформлене видання вміщено в міцний футляр, прикрашений квітковим мереживом. Назва “Українка” стоїть над жовтою лінією, яка продовжується на зворотній бік футляру. У нижній частині тричі (лицевий і зворотній бік та корінець) відтворено видавничий знак “Оберіг Часу” із тризубом на рожевому тлі серця.

І на останок згадаємо ще одне видання, на цей раз не київське, а харківське. Подарункове видання із серії “Українська колекція”, присвячене 350-річчю Харкова, містить понад 200 поштових карток кінця ХІХ – першої третини ХХ ст. із приватних колекцій. Оформлено воно без зайвої помпезності. На темно-коричневу обкладинку із зображенням кольорової листівки з Купецьким узвозом Харкова одягнуто такого ж кольору стрічковий футляр, який опоясує альбом по вертикалі. Крізь вирізане у футлярі віконце перед нами постає “Старовинний Харків у поштових картках”, як свідчить напис золотими літерами. Альбом виданий видавництвом “Колорит” у 2004 р. накладом 500 примірників [19].

Підсумовуючи дослідження, присвячене такому важливому елементу зовнішнього оформлення як футляр, який виконує не лише захисну, а й естетичну функцію, варто визначити його різновиди. На ранніх етапах вони були виготовлені переважно з *тонкого картону*. Це футляри київських видавництв: до бібліотечки книжок “Грузинська поезія” (“Радянський письменник”, 1968), Українка Леся. “Твори в 2 т.” (“Дніпро”, 1970), Смотрицький М. “Граматика” (“Наукова думка”, 1979), Шевченко Т. “Малакнижка. Автографи поезій Шевченка 1847 – 1850 рр.” (“Наукова думка”, 1984), “Офорти Т. Шевченка” (редакція газети “Ділова Україна”, 1993).

Стрічкові футляри у вигляді накидки без корінця, яка охоплює книжки по вертикалі: Маркс К. “Капітал. Критика політичної економії” (видавництво політичної літератури України, 1982), “Слово про Ігорів похід” (“Дніпро”, 1982), видання, присвячені історії Київського університету (“Либідь”, 1984), “Старовинний Харків у поштових картках” (Харків: “Колорит”, 2004), “Учитель з Назарета і учень із Чорнух: Роздуми над книгою, яку носив у подорожній сумці Григорій Сковорода” (“Криниця”, 2014).

Міцні футляри з товстого картону: Шевченко Т. “Поезії у двох книгах Т. Шевченка за 1837 – 1861 роки” (“Радянський письменник”, 1988), Могила П. “Книга душі, іменована Злото” (“Українські Пропілеї”, 2002), Гоголь Н. “Вий” (“Логос України”, 2008), Куліш П. “Байда – князь Вишневецький”, “Цар Наливай”, “Петро Сагайдачний” (“Оберіг Часу”, 2016), “Українка” (“Оберіг Часу”, 2016).

Футляри складної конструкції, які вміщують дві, три й сім книжок: Валуєнко Б. “Архітектура книги” (“Мистецтво”, 1976), “Київський університет. 1834 – 1984” (“Либідь”, 1984), “Пам’ятки архітектури та містобудування України: Довідник Державного реєстру національного культурного надбання” (“Техніка”, 2000).

ЛІТЕРАТУРА

1. *Белічко Ю.* Леонід Андрієвський – художник книги: Літопис життя і творчості: мистецтвознавче дослідження. – Київ: Криниця, 2012. – 408 с.: 405 іл. (Серія “Бібліотека Шевченківського комітету”).
2. *Валуєнко Б.* Архітектура книги: [У 2 кн.]. – Київ: Мистецтво, 1976. – 216 с. + 128 с.: іл. – Дві кн. в одній обл.
3. Видання, присвячені історії Київського університету: [б-ка в 4 кн.] / худож. Л. Андрієвський. – Київ: Либідь, 1984. – Чотири кн. в одному футлярі.
4. *Володимир Юрчишин.* Мистецтво книги. Каталог. – Київ, 2015. – 92 с.
5. *Гоголь Н.* Вий. – Київ: Логос України, 2008. – 144 с.
6. Грузинська поезія: [б-ка в 12 кн.] / худож. Р. Масаутов. – Київ: Рад. письменник, 1968. – Дванадцять кн. в одному футлярі.
7. *Іванов С.* Основи композиції видання: посібник. – Львів: Світ, 2013. – 232 с.
8. История Академии наук Украинской ССР. – Київ: Наук. думка, 1979. – 836 с.

9. Київський університет. 1834 – 1984. – Київ: Вища школа, 1984. – 204 с.
10. *Куліш П.* Драматична трилогія: У 3 т. – Т. 1. Байда – князь Вишневецький / худ. оформлення В. Мітченко. – Київ: Оберіг Часу, 2016. – 200 с.: іл.; *Куліш П.* Драматична трилогія: У 3 т. – Т. 2. Цар Наливай / худ. оформлення В. Мітченко. – Київ: Оберіг Часу, 2016. – 200 с.: іл.; *Куліш П.* Драматична трилогія: У 3 т. – Т. 3. Петро Сагайдачний / худ. оформлення В. Мітченко. – Київ: Оберіг Часу, 2016. – 200 с.: іл.;
11. *Маркс К.* Капітал. Критика політичної економії. – Київ: Вид-во політичної літератури України, 1982. – 932 с.
12. *Мітченко В.* Каліграфія. Майстер-клас. – Київ: Грамота, 2012. – 48 с.
13. Офорти Т. Шевченка. / Упор. В. Яцюк. – Київ: ВТП “Ред. газети “Ділова Україна”, 1993.
14. Пам’ятки архітектури та містобудування України: Довід. Держ. реєстру нац. культур. надбання [У 3 кн.]. – Київ: Техніка, 2000. – 664 с.: іл.
15. *Решетинський В., Стадниченко В.* Учителю з Назарета і учень із Чорнух: Роздуми над книгою, яку носив у подорожній сумці Григорій Сковорода. – Київ: Криниця, 2014. – 128 с.: іл.
16. *Розотченко О.* Традиції та новації, сучасне та надсучасне в творчості Євгена Матвєєва // МІСТ Мистецтво. Історія. Сучасність. Теорія. Зб. наук. праць з мистецтвознавства і культурології Інституту проблем сучасного мистецтва. – Вип. 10. – Київ: Фенікс, 2014. – С. 205–211.
17. Слово про Ігорів похід. – Київ: Дніпро, 1982. – 112 с.; Слово о полку Игореве Ігоря сына Святослава, внука Ольгова. – Київ: Дніпро, 1982. – 80 с.
18. *Смотрицький М.* Граматика: [У 2 кн.] – АН УССР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. – Факс. вид. – Київ: Наук. думка, 1979. – 112 с. + [251] с. – (Пам’ятки української мови XVI ст.). – Факс. вид. та наук. дослідж. в одному футлярі.
19. Старовинний Харків у поштових картках: Альбом. – Харків: Колорит, 2004. – 123 с.: іл. (Серія “Українська колекція”).
20. *Українка Леся.* Твори: У 2 т. / дереворити В. Василенка. – Київ: Дніпро, 1970. – Дві кн. в одному футлярі. – Т. 1: Поезії. – 326 с.; Т. 2: Поєми. Драматичні твори. – 335 с.
21. Українка: Збірник / В. Бариба. – Київ: Оберіг Часу”, 2016. – 568 с.: іл.
22. Футляр книги / Книговедение: энциклопедический словарь. – Москва: Сов. энциклопедия, 1982. – 664 с.; 12 л. илл.
23. *Шевченко Т.* Мала книжка: [факс. вид.] – Київ: Наук. думка, 1989. – Дві кн. в одному футлярі. – 46 с. + 431 с.
24. *Шевченко Т.* Поезії. 1837 – 1847. Поезії: У 2 т. – Кн. 1. – Київ: Радянський письменник, 1988. – 512 с.; *Шевченко Тарас.* Поезії. 1847 – 1961. Поезії: У 2 т. – Кн. 2. – Київ: Радянський письменник, 1988. – 560 с.

Отримано 13 лютого 2018 р.

м. Київ

Ермоленко В. Плинні ідеології. Ідеї та політика в Європі XIX – XX століть. – Київ: Дух і Літера, 2017. – 480 с.

Автор пропонує увазі читачів докладну та несподівану історію ідей. Це книжка про те, як концепти й метафори, народжені в епоху Великої французької революції, жили й далі в тоталітарних ідеологіях XX ст., як образи проходження через смерть, святого злочинця, жертви-месії, оновлювальної катастрофи живлять історії ідей останніх двох століть, надихаючи ідеологічних союзників та антиподів. Це також детальний і безжальний аналіз головних ідеологічних монстрів сучасності: расизму, комунізму, нацизму, фашизму, а також їхніх сумішей. Книжку написано на межі різних дисциплін – філософії, історії ідей, політології та історії літератури. Серед об’єктів авторської уваги – романтизм, російська ідеологія, колоніальний наратив, такі постаті, як Міцкевич, Маркс, Ніцше, Достоевський та ін.

О. Б.